

ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԽՆԴՐԱՀԱՐՈՒՅՑ ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԸ

Հորվածում ներկայացված են քաղաքային բնակավայրերի կայուն զարգացման հիմնախնդիրներին վերաբերող տեսական և գործնական նյութերի վերլուծությունները, հանրության կողմից ընդունված սահմանումները: Հատուկ տեղ է հատկացվել նաև հազարամյակի զարգացման նպատակներից մեկին՝ շրջակա միջավայրի պահպանմանը, որը դիտարկվել է որպես քաղաքային բնակավայրերի կայուն զարգացումն ապահովող կարևոր բաղադրիչ:

Առանցքային բառեր. քաղաք, կայուն զարգացում, էկոլոգիա, սոցիալական բաղադրիչ, տնտեսություն:

Երկիր մոլորակի վրա գերակայում են ժամանակակից քաղաքները, որտեղ ապրում են երկրագնդի բնակչության կեսից ավելին, և այդ թիվն օրեցօր աճում է: Պատմականորեն քաղաքները ձևավորվել են որպես առևտրի, արդյունաբերության, կրթության և մշակույթի կենտրոններ: Այս հանգամանքը պայմանավորել է դրանց ենթակառուցվածքային (արտադրական, սոցիալական, հոգևոր և այլ) բովանդակությունը: Քաղաքը բազմաբնագավառ, դինամիկ համակարգ է, որը ներառում է մարդու բնակվելու համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծող մի շարք բաղադրիչներ: Դիտարկության ապակենտրոնացման և տեղական ինքնակառավարման սկզբունքների զարգացման պայմաններում խիստ արդիական է դառնում քաղաքների արդյունավետ կառավարումը՝ կայուն զարգացումն ապահովող սկզբունքների կիրառմամբ:

Քաղաքների կայուն զարգացումն ապահովող սկզբունքները ներառում են զարգացման բոլոր խնդիրների դիտարկումը երեք հիմնական ուղղություններով՝ տնտեսական, սոցիալական և էկոլոգիական: Միայն էկոլոգիական, սոցիալական և տնտեսական հավասարակշռության և համաչափության վրա հիմնված մոտեցումը քաղաքի կառավարման գործընթացում կապահովի հետագա զարգացմանը նպաստող արդյունավետ որոշումների կայացումը: Քաղաքների զարգացման ներկայիս փուլը և դրա նախապատմությունը բնորոշվում են բազմաթիվ խնդրահարույց առանձնահատկություններով: Այսպես, օրինակ՝ քաղաքների անհիմն և անկանոն աճը, ջրի, էլեկտրաէներգիայի և այլ ռեսուրսների անարդյունավետ սպառումն ու պահանջարկի բարձր մակարդակը, շրջակա միջավայրի աղտոտվածությունը, ճարտարագիտական ենթակառուցվածքների վատթար տեխնիկական վիճակը և թերզարգացած լինելը, տրանսպորտային գերխտությունը և որպես արդյունք օդի աղտոտվածությունը և այլն:

Անհրաժեշտ է նշել, որ այս առումով, ցավոք, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքները բացառություն չեն:

Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) 1983թ. Շրջակա միջավայրի զարգացման համաշխարհային հանձնաժողովը (WCED) սահմանեց քաղաքների կայուն զարգացման սկզբունքը: 2002թ. Յոհանեսբուրգում (Հարավաֆրիկյան Հանրապետություն) կայացավ «Ռիո+10» միջազգային գագաթնաժողովը, որտեղ Հայաստանի Հանրապետությունը ներկայացրեց Կայուն զարգացման ազգային գնահատման զեկույցը: Նույն թվականին ՀՀ կառավարության որոշմամբ ստեղծվեց Կայուն զարգացման ազգային խորհուրդը, որի նախագահն է ՀՀ վարչապետը: Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը փորձում է հետևողական լինել և իր կողմից մշակվող ու հաստատվող ծրագրային բոլոր փաստաթղթերի հիմքում դնել վերը նշված Հռչակագրում արձարժված բնակավայրերի կայուն զարգացման հայեցակարգի պահանջները: Ռիո դե Ժանեյրոյում կայացած միջազգային կոնֆերանսում ձևակերպվել են 60-ից ավելի սահմանումներ, որոնք արտացոլում են կայուն զարգացման այս կամ այն կողմերը, իսկ կայուն զարգացման ամփոփիչ սահմանումը պահանջում է այսօրվա սերունդներից տնտեսության և արտադրության զարգացման այնպիսի մոդել, որն ուղղված է մարդու պահանջների բավարարմանը՝ շրջակա միջավայրի պահպանմամբ, ընդ որում այդ պահանջները պետք է բավարարվեն ոչ միայն ներկա, այլև ապագա սերունդների համար:

Բնակավայրերի կայուն զարգացման արդի տեսաբաններն առաջարկում են կայուն զարգացման արտադրական գործառույթի որոշակի ձևակերպում [1,2]: Մասնավորապես այն ներկայացվում է հետևյալ բանաձևային ձևակերպմամբ՝

$$F=f(K,L,N,I) ,$$

որտեղ

K-ն՝ արհեստականորեն ստեղծված (ֆիզիկական) կապիտալ, արտադրական միջոցներ,

L-ը՝ աշխատանքային ռեսուրսներ,

N-ը՝ բնական ռեսուրսներ,

I-ն՝ ինստիտուցիոնալ գործոն:

Կայուն զարգացումից հետևում է, որ

$$F_t(K,L,N,I)<F_{t+1}(K,L,N,I),$$

այսինքն՝ ներսի արտադրական ներուժը չպետք է փոքրանա $t+1$ ժամանակահատվածում:

Կայուն զարգացման հասկացության մեջ կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում երկարատև էկոլոգիական հաշվարկի խնդիրը[3]: Վերջին տարիների տնտեսական ռադիկալ փոփոխությունները՝ նախագծերը, միջոցառումները, որոնք իրականացվել են երկարատև ժամանակահատվածում բնության օրինաչափություններին համապատասխան, տնտեսապես արդյունավետ են: Եվ դրան հակառակ, արագ և էականորեն մեծ օգուտ բերող տնտեսական նախագծերը, որոնք իրականացվում են առանց հաշվի առնելու երկարաժամկետ էկոլոգիական հետևանքները (էքստենսալները), շատ հաճախ էֆեկտիվ չեն լինում: Ուրեմն երկարատև

Ժամանակահատվածի համար ճիշտ է , որ էկոլոգիական գործոնի հաշվառումը տնտեսապես արդյունավետ է :

Հիմնվելով ռեսուրսների դասակարգման և վերարտադրման դինամիկայի վրա՝ կարելի է առանձնացնել կայուն զարգացման չորս չափանիշներ.

- վերականգնվող բնական ռեսուրսները (օրինակ՝ հողը, անտառը և այլն) պետք է օգտագործվեն այնպես, որ վերականգնման տեմպերը չգերազանցվեն, այսինքն վերականգնվող բնական ռեսուրսի վերարտադրությունն ապահովված լինի.

- չվերականգնվող բնական ռեսուրսները (օրինակ՝ օգտակար հանածոները) պետք է օգտագործվեն այնպես, որ չգերազանցվեն փոխարինվող ռեսուրսների հայտնաբերման և շահագործման հիմքերի վրա դնելու տեմպերը.

- արտանետումների, թափոնների, աղտոտումների ծավալների կրճատում ռեսուրսապահպանման և անթափոն տեխնոլոգիաների ներդրման հաշվին, ինչը թույլ կտա չգերազանցել շրջակա միջավայրի ասիմիլյացիոն ներուժը.

- հանգստի և գեղագիտական նշանակություն ունեցող բնական օբյեկտների պահպանում:

Այս չափանիշները կայուն զարգացման ապահովման գործընթացում կարևոր դեր են խաղում և նպաստում են շրջակա միջավայրի պահպանման ու բնակեցման էկոլոգիական պայմանների բարելավմանը:

Ինչպես արդեն նշել ենք, կայուն զարգացման գործունեության համապարփակ ուղենիշները ձևակերպվել են ՄԱԿ-ի միջոցառումներում: Այսպես, 1994թ. անգլիական Մանչեսթեր քաղաքում տեղի է ունեցել համաշխարհային գագաթնաժողով, որը նվիրված էր քաղաքների կայուն զարգացման խնդրին: Գագաթնաժողովում քննարկվում էին քաղաքների կայուն զարգացման ուղղությունները, որոնք կապված են ռեսուրսների բաշխման, ֆինանսների, տրանսպորտի, աղբատության հաղթահարման, զբաղվածության, սպառման և առողջապահության խնդիրների հետ: Մի շարք խոշոր քաղաքներ և մարզեր ներկայացրել էին կայուն զարգացման ծրագրերի սեփական մշակումները: Համաշխարհային հանրության ուշադրությունը տվյալ խնդրի հանդեպ պատճառ դարձավ «Քաղաքների կայուն զարգացման» հատուկ ծրագրի «HABITAT»-ի ստեղծմանը[4]: Բնակավայրերի «HABITAT» ծրագրին աջակցում է ՄԱԿ-ի կենտրոնը: Այդ հոչակագիրը ստորագրել են 129-ը երկրներ, այդ թվում նաև Հայաստանը: Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է այդ երկրներին և որդեգրել է բնակավայրերի կայուն զարգացման սկզբունքը: Այս կառույցը նպատակաուղղված զբաղվում է քաղաքների և բնակավայրերի կայուն զարգացմամբ, և ունի աշխարհի տարբեր երկրների հավաքագրված տվյալների մեծ բանկ, հարյուրավոր քաղաքների ապահովում է այդ ոլորտի տարբեր նախագծերով, կազմակերպում է կայուն զարգացման խնդիրների վերաբերյալ միջազգային համաժողովներ: Այս առումով կարելի է նշել 1996թ. Ստամբուլում կայացած ՄԱԿ-ի կողմից անցկացված կոնֆերանսը, որն ընդունեց «HABITAT»-ի օրակարգը կամ ՄԱԿ-ի

Շատ հեղինակներ անդրադառնում են քաղաքների զարգացումն ապահովող մի շարք բաղադրիչների վերլուծությանը [6,7,8]: Ըստ տնտեսական, էկոլոգիական և սոցիալական ոլորտների կարելի է առանձնացնել մեր տեսանկյունից առավել խնդրահարույց և ուշադրություն պահանջող բաղադրիչներ, որոնք են՝

տնտեսական ոլորտում՝

- աշխատատեղերի, կենսագործունեության բարենպաստ միջավայր, ինքնաիրացման պայմանների առկայության և արդարության ապահովում՝ որպես արտագաղթի կանխարգելման արդյունավետ միջոց,
- ծառայությունների թիրախային մատուցում,
- արժանապատիվ ծերության ապահովում՝ հասարակության յուրաքանչյուր անդամի համար,
- մարդու և բնության ներդաշնակ զարգացում,
- սփյուռքի ներգրավվածության մեծացում՝ մարդկային կապիտալի զարգացման գործընթացում.

էկոլոգիական ոլորտում՝

- քաղաքային միջավայրի էկոլոգիական առողջացում,
- քաղաքային միջավայրի սոցիալ-էկոլոգիական և բնապահպանական ժամանակակից մարկեթինգային համակարգի ստեղծում՝ աշխարհագրական տեղեկատվական համակարգին համապատասխան,
- քաղաքի ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերի վերակառուցում ու արդիականացում, կեղտաջրերի լիաժեք մաքրում,
- էկոլոգիական հիմնախնդիրների հետևողական վերացում,
- էկոլոգիական հսկողության շնորհիվ մթնոլորտային օդի աղտոտվածության մակարդակի զգալի իջեցում,
- բոլոր տնտեսական օբյեկտների էկոլոգիական հավաստագրում և սանիտարապաշտպանիչ գոտիների ստեղծում,
- քաղաքի լիարժեք սանմաքրում, այդ թվում՝ ապօրինի աղբանոցների, վտանգավոր մնացորդների թաղում, պինդ մնացորդների հավաքում, կուտակում և մշակում ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրման շնորհիվ, կենցաղային պինդ և արտադրական մնացորդների, քաղաքային աղբավայրերի նորացում, ռադիոակտիվ մնացորդների, թունաքիմիկատների պահեստների տարհանում քաղաքի սահմաններից դուրս,
- արդյունաբերական և կենցաղային կոյուղաջրերի առանձին համակարգերի ձևավորում,
- քաղաքի կանաչ գոտու վերականգնում և նոր կանաչ գոտիների ստեղծում,
- քաղաքի շուրջը սանիտարապաշտպանիչ գոտու ստեղծում.

սոցիալական ոլորտում՝

- բնակչության բարեկեցության և կենսամակարդակի հետևողական աճը,
- բնակչության զբաղվածությունը,
- աշխատունակների ցածր եկամտի և նրանց սոցիալական պաշտպանվածության հիմնահարցերը,
- ժամանակակից առողջապահական համակարգի ձևավորումը,
- հիվանդության մակարդակի նվազեցումը և կյանքի միջին տևողության աճը,
- արդյունավետ ժողովրդավարական քաղաքականության մշակումը և իրականացումը, քաղաքի ժողովրդագրական վիճակի լավացումը,
- որակյալ խմելու ջրի խնդրի լուծումը,
- ծառայությունների մատուցման զարգացումը՝ եվրոպական ստանդարտներին համապատասխան,
- ժամանակակից անշարժ գույքի շուկայի ձևավորումը,
- ցածր եկամուտ ունեցող բնակչության բնակարանային կոմունալ պայմանների ապահովումը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքների կայուն զարգացման, ինչպես նաև բնակչության կյանքի որակի բարելավման հետևողական աճի ապահովման տեսանկյունից, մեր կարծիքով, ուշագրավ է 2012թ. հունիսին ընդունված ՀՀ կառավարության 2012-2017թթ. ծրագիրը [9], որում նախատեսված են երեք գերակայություններ՝ տնտեսության մրցունակության բարձրացում, մարդկային կապիտալի զարգացում, ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացում: Չարժեզրկելով մնացած գերակայությունների նշանակությունը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ քաղաքների կայուն զարգացումն ապահովելու տեսանկյունից հատկապես կարևորում ենք մարդկային կապիտալի զարգացման ապահովումը, որը ենթադրում է գործողություններ իրականացնել մի շարք ուղղություններով, մասնավորապես՝

- որակյալ կրթական, առողջապահական և մշակութային ծառայությունների ապահովում,
- աղքատություն և անհավասարություն ծնող պատճառների վերացում,
- հասարակության միջին խավի ընդլայնում,
- հասարակության սոցիալապես խոցելի և սահմանափակ կարողություններով խմբերին ծառայությունների թիրախային մատուցում,
- արժանապատիվ ծերության ապահովում,
- աշխատատեղերի կենսագործունեության բարենպաստ միջավայրի ապահովում,
- մարդու և բնության ներդաշնակ զարգացում և այլն:

Անհրաժեշտ է նշել, որ քաղաքների կայուն զարգացման ապահովումը բարդ գործընթաց է, որի արդյունավետությունը կախված է մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ, դրական և բացասական ազդեցություն ունեցող հանգամանքներից [10,11]: Քաղաքների կայուն զարգացման ծրագրերի որակը և իրատես լինելու աստիճանը կախված է նրանից, թե ինչ չափով

են ոլորտի տեսաբաններն ու մասնագետները կարողանում հաշվի առնել այդ հանգամանքների ազդեցության օրինաչափությունները: Այս առումով քաղաքների կայուն զարգացումն ապահովող վերը դիտարկված բաղադրիչներից յուրաքանչյուրի հետագա խորը ուսումնասիրության շարունակական աշխատանքները կնպաստեն քաղաքների կայուն զարգացման պլանավորման գործընթացի արդյունավետության բարձրացմանը:

Օ.Ա.Կучкոյան

ПРОБЛЕМНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ

В статье представлен анализ по теоретическим и практическим материалам, относящимся к задачам устойчивого развития городских поселений с обобщениями и предложениями. Представлены общий обзор экономических, социальных и экологических составляющих, обеспечивающих устойчивое развитие поселений, а также принятые мировым сообществом определения. Особое место уделено также одной из целей развития тысячелетия – сохранению окружающей среды, которая рассматривается как важная составляющая, обеспечивающая устойчивое развитие городских поселений.

Ключевые слова: город, устойчивое развитие, экологическая составляющая, социальная составляющая, экономическая составляющая.

O. A. Kuchkoyan

PROBLEMATIC COMPONENTS OF SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT

The analyses, conclusions and suggestions on theoretical and practical sources related to the sustainable urban development issues are presented in the article. An overview on economic, social and ecological components providing settlements sustainable development, as well as the definitions adopted by the world community is considered. Specific attention is given to the environment preservation issue that is one of the millennium development goals and important component for the sustainable urban development.

Keywords: city, sustainable development, ecological component, social component, economic component.

Գրականություն

1. **Васильева Е.Э.** Экономика природопользования. Минск: БГУ, 2003. 120 с. – URL: <http://www.economy.bsu.by/library>.
2. **Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш.** Экономика природопользования. Учебник. М., 2003. 567 с.
3. **Վանյան Ի.Ղ., Ավետիսյան Ա.** Բնակավայրերի կայուն զարգացման խնդիրները// Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա. Երևան, 2011. N 9 (135), սեպտեմբեր:
4. **Ануфриев В.П.** Эколого-экономическая оценка рационального использования энергетических ресурсов: Автореф.дис. ... канд.экон.наук; Экономика и управление народным хозяйством (экономика природопользования). Новосибирск, 2006. URL: <http://www.twirpx.com/file/19320/>.
5. **Черданцева И.В.** Формирование методических подходов при планировании развития территорий. URL: <http://cyberleninka.ru/>.

6. **Видяев И.Г.** Комплексная модель региональной системы инновационного типа. URL: <http://cyberleninka.ru/>.
7. **Մաֆարյան Յու. Ա., Մուրադյան Ջ.Ն., Սարգսյան Ա.Զ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքների պատմամշակութային ժառանգության պահպանման և օգտագործման քաղաքաշինական հիմնախնդիրները// ԵՃՇՊՀ գիտական աշխատությունների ժողովածու. Երևան, 2012. Հատոր I (44). էջ 20-24:
8. **Сафарян Ю.А.** Архитектурно-градостроительно-строительный комплекс Республики Армения// Вестник Инженерной Академии Армении (ВИАА). Ереван, 2012. Юбилейный выпуск. С. 24-28.
9. **ՀՀ** Բնապահպանության նախարարության պաշտոնական կայք. URL: www.mnp.am.
10. <http://www.un.org/ru/sustainablefuture/cities.shtml>.
11. <http://strateg.novo-sibirsk.ru/SP027-3.htm>.

Չուչկոյան Օֆելյա Արտուշայի (ՀՀ, ք. Երևան) - ԵՃՇՊՀ, էկոնոմիկայի, իրավունքի և կառավարման ամբիոնի դասախոս, հեռ. բջջ.՝ (099) 554729

Кучкоян Офелия Артюшаевна (ՐԱ, Գ.Երևան) – ЕГУАС, преподаватель кафедры Экономики, права и управления, тел. моб.: (099) 554729

Kuchkoyan Ofelya Artush (RA, Yerevan)– YSUAC, Chair of Economy, law and management, lecturer, cell phone: (099) 554729

Ներկայացվել է՝ 06.03.2013թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 25.03.2013թ.